

33. Ленин В.И. О государстве. // Полн. собр. соч. Т.39.
34. Литвин В. Про сучасні Українські партії, їхніх прихильників та лідерів// Політологічні питання, 1992 №1.
35. Лорда Ф.-и-Алайе. О власти и ее разновидностях. // Политология вчера и сегодня. -М., 1990.
36. Макаренко В.П. Политическая философия. Ростов н/Д. 1992.
37. Маринович М. Спокутування комунізму, Дрогобич, 1993.
38. Маркс К. К критике гегелевской философии права. // Маркс К., Энгельс Ф. Соч.т. 1. Власть.-М., 1989.
39. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест коммунистической партии. // Соч. т.4.
40. Мигрелян А. Гражданское общество. 50/50: Опыт словаря нового мышления. -М., 1992.
41. Политология вчера и сегодня. Вып. 2. -М., 1990.
42. Поппер К. Открытое общество и его враги. В 2 т. - М., 1992.
43. Рассел Б. История западной философии. В 2-х т. -М., 1993.
44. Семиволос В. України посттоталітарна: Шляхи розвитку// Сучасність, 1994, №10.
45. Сорос Д. Утвердження демократії /Пер. з англ. К. 1994.
46. Токвиль А. Старый порядок и революция. - М., 1996
47. Утопический социализм: Хрестоматия. - М., 1982.
48. Хайек К. Дорога к рабству.: Пер. с англ. Предисл. Н.Я. Петранова. -М.: Экономика, 1992.
49. Шапиро И. Демократия и гражданское общество. // Политические исследования. 1992, № 4.
50. Шварценберг Р.Ж. Политическая социология. / Перевод с французского. -М., 1992.
51. Романовский Н.Б. Политические партии и партийные системы. // Политология и современный политический процесс. -М., 1990.
52. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. т. 21.
53. Юхновський І. Україна – незалежна держава, Львів, 1994.

**ПРО МОЖЛИВІСТЬ АТЕСТАЦІЇ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ III ТА IV РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ**

канд.техн.наук М.М.Кулешов, канд.психол.наук О.О.Назаров, канд.техн.наук Т.Ю.Поляк

Авторитет вузу та прагнення до навчання в ньому з боку молоді є показником діяльності його науково-педагогічних кадрів. Кадрові ресурси - основний елемент будь-якого вищого навчального закладу, що визначає інші його складові, а також рівень наукових досліджень і підготовки спеціалістів у відповідності до Закону України "Про освіту". Педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту та професійно-практичну підготовку.

Сукупність усіх цих вимог реалізується відповідними органами контролю і управління в освітній сфері через системи ліцензування, атестації (сертифікації) і акредитації.

Закон України «Про освіту» встановлює чотири рівні акредитації вищих навчальних закладів. При цьому педагогічну діяльність у вищих навчальних закладах I та II рівнів акредитації здійснюють педагогічні працівники, а у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації та закладах післядипломної освіти – науково-педагогічні працівники. Закон України "Про освіту" також визначає, що педагогічними і науково-педагогічними працівниками є: вчителі, викладачі, майстри виробничого навчання, асистенти, викладачі-стажисти, старші викладачі, доценти, професори, завідувачі кафедрами (відділеннями), декани факультетів, проректори, заступники директорів закладів.

Інтегруюча, синтезуюча, активна, творча роль викладача обумовлена самим характером процесу навчання, успішність якого багато в чому визначається фаховими знаннями і навичками професорсько-викладацького складу, його педагогічною майстерністю, інтелектуальним потенціалом, методологічною і методичною зрілістю, а також умінням координувати навчальну діяльність, включаючи самостійну, дослідницьку і практичну підготовку студентів.

Тому, на наш погляд, *загальні вимоги* до викладача вищої школи можуть бути сформульовані таким чином:

1. Фахова компетентність, що засновується на фундаментальній, спеціальній і міждисциплінарній науковій, практичній і психолого-педагогічній підготовці.
2. Загальнокультурна гуманітарна компетентність, що включає знання основ світової і національної культури і загальнолюдських цінностей як інтелектуального багатства цивілізації, наявність гуманістичних особистісних якостей і цивільної позиції, відповідальність за результати суспільної діяльності, мотивацію до саморозвитку і

самовдосконалення як цілісної особистості інтелігентної людини.

3. Креативність, що припускає високу ерудицію, сформованість нестандартного творчого мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, а також методами, прийомами і технологіями розв'язання творчих (інженерних) задач, сприйнятливість до змін щодо змісту й умов науково-педагогічної діяльності.
4. Комунікативна компетентність, що включає розвитку літературну усну і письмову мову, володіння іноземними мовами, сучасними інформаційними і навчальними технологіями, а також загальною культурою й ефективними методами й прийомами міжособистісного спілкування і взаємодії.
5. Соціально-економічна компетентність, що передбачає знання глобальних процесів розвитку цивілізації і функціонування сучасного товариства, основ економіки, соціології, менеджменту, права, екології і т.д.

Весь цей комплекс вимог до викладача можна розподілити на *фахові* та *особистісні*.

Фахові вимоги визначають наявність:

- відповідної фахової кваліфікації;
- вченого ступеня, вченого звання;
- досвіду науково-дослідної, педагогічної, проектної і (або) виробничої діяльності.

Особистісні вимоги складають більш розгорнуту підсистему і містять у собі:

- наявність сформованого цілісного світогляду;
- розвиненої схильності до роботи з людьми;
- усвідомленої готовності до постійного удосконалювання і розвитку;
- знання основ педагогіки і психології;
- володіння усною і письмовою мовою як рідною, так і однією (як мінімум) із найбільше поширених у світі іноземних мов;
- знання основ етики спілкування;
- володіння основами риторики;
- володіння методами обміну інформації з використанням сучасних технічних засобів;
- наявність схильності до методологічної і методичної діяльності;
- схильність до творчості;
- усвідомлене прагнення до здорового способу життя та ін.

Реалізувати вищезазначений комплекс вимог до фахівців сфери освіти призначені держава, органи управління загальною і фаховою освітою, сфери науки і виробництва, які визначають адекватну суспільним потребам єдину комплексну систему вимог до програм інженерної освіти, науково-методичного, інформаційного і кадрового забезпечення навчального процесу, зв'язків із науково-технічною і виробничою сферами, матеріально-технічної бази, фінансово-господарської й організаційно-управлінської діяльності вищих навчальних закладів, а також перспективні вимоги до утримання і якості підготовки випускників.

Успішність реалізації вищою школою своїх основних функцій, у першу чергу, визначається відповідністю наявних науково-педагогічних кадрів поточним та, головним чином, перспективним цілям і задачам її розвитку.

Уявлення про відповідність професорсько-викладацького складу кваліфікаційним вимогам дозволяє скласти його атестація. У відомчих вищих навчальних закладах МВС України працює дві категорії професорсько-викладацького складу – атестовані та вільнонаймані. Й ті і інші повинні відповідати загальним вимогам, які висуваються до викладача. Але, якщо на вільнонайманий склад розповсюджується тільки чинна нормативно-правова база діяльності вищих навчальних закладів, то атестований склад повинен ще відповідати суворо професійним вимогам, які ставляться у наказі МВС України від 23 лютого 2001 р. №148 [7].

Для визначення професійної придатності атестованого складу проводиться процедура атестації. Атестація проводиться відповідно до Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ Української РСР, затвердженого постановою КМ Української РСР від 29 липня 1991 р. № 114 з метою вдосконалення діяльності ОВС, підвищення ефективності роботи та підтвердження професійного рівня працівників.

Головним завданням атестації є оцінка ділових, особистих і морально-психологічних якостей особового складу органів внутрішніх справ, їх освітнього і кваліфікаційного рівня, фізичної підготовки на підставі глибокого і всебічного вивчення, визначення відповідності посадам, які вони обіймають, стимулювання їх творчої активності та відповідальності за стан боротьби зі злочинністю та зміцнення правопорядку, визначення перспектив їх службової кар'єри.

Атестація проводиться:

- на кожній із займаних посад – через 4 роки;
- при призначенні на вищу посаду та ін.

Для проведення атестації співробітників створюється атестаційна комісія. На підставі

всебічного розгляду показників роботи, професійної компетентності працівника і його ділових та особистих якостей атестаційна комісія приймає висновок щодо відповідності працівника займаній посаді. У висновку атестаційної комісії поряд з визначенням відповідності працівника, який атестується, до займаної посади і викладенням рекомендацій про його подальше службове використання може бути вказано, яких недоліків по службі та в особистій поведінці він повинен позбутися, встановлено термін для їх усунення.

Такими, що не відповідають займаним посадам визнаються працівники, які мають хоча один із наступних недоліків: низькі показники оперативно-службової діяльності; не забезпечують належним чином доручену ділянку роботи; не приділяють уваги підвищенню знань та професійної майстерності, бойової і фізичної підготовки; склали заліки зі службової та бойової підготовки на оцінку “незадовільно”; порушують порядок і правила, установлені законодавством України, присягою, статутами, нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України і наказами начальників органів внутрішніх справ, що видаються в межах їх повноважень.

У разі незгоди з висновком атестаційної комісії особа рядового чи начальницького складу після засідання атестаційної комісії має право негайно або протягом 10 днів з часу оголошення рішення подати мотивований рапорт на ім'я прямого начальника, який має право прийняти по ньому остаточне рішення.

Що стосується вільнонайманої категорії викладачів, то чинна нормативно-правова база діяльності навчальних закладів передбачає атестацію тільки педагогічних працівників, до яких віднесені особи, що працюють на посадах керівного та викладацького складу усіх навчальних закладів та установ за виключенням вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації. Згідно з Законом України “Про освіту” за результатами атестації визначаються відповідність працівника займаній посаді, рівень його кваліфікації, присвоюються категорії, педагогічні звання.

Педагогічну діяльність у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації здійснюють науково-педагогічні працівники, які не підлягають атестації на загальних умовах.

Однак, виходячи з того, що соціальна і фахова значущість викладача вищої школи настільки висока, а зміст його діяльності характеризується таким рівнем складності і багатогранності, що навіть на вході в цю освітню підсистему в усьому світі давно затвердився принцип конкурсного відбору. На цей час в Україні практика роботи вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації щодо комплектування посад фахівцями базується на основі принципу конкурсного відбору на відповідні посади. Це визначено у статті 54 Закону України “Про освіту” та розділом п'ятим Положення про порядок наймання та звільнення педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти, що є у загальнодержавній власності, затвердженого наказом Міносвіти України від 5 серпня 1993 року №293, який визначає умови, порядок, терміни проведення конкурсу.

Згідно з вимогами вищезазначених нормативно-правових актів, науково-педагогічні працівники приймаються на роботу шляхом укладання трудового договору.

Трудовий договір відповідно до чинного законодавства є угодою між працівником і власником або уповноваженим ним органом, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену в цій угоді, підпорядковуватися правилам внутрішнього трудового розпорядку, а власник або уповноважений ним орган зобов'язується виплачувати працівнику заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [3, п.2.1.].

При прийнятті на роботу, а також при продовженні трудових відносин із працюючими може застосовуватися будь-яка форма трудового договору: безстрокового, строкового, на час виконання певної роботи, контракту, форма і термін яких визначаються угодою сторін, а контракту, крім того, за бажанням працівника на умовах, передбачених колективним договором, статутом закладу освіти. Вносити пропозиції щодо терміну договору або контракту має право кожна зі сторін.

Особливою формою трудового договору є **контракт**, в якому строк його дії, права, обов'язки та відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови розірвання контракту (в тому числі дострокового) встановлюються угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається статтею 21 Кодексу законів про працю України [2]. Юридичною підставою для укладання контракту з науково-педагогічними працівниками є стаття 54 Закону України “Про освіту” [1].

При найманні фахівця на роботу на умовах контракту слід виходити з того, що він спрямовується на залучення на педагогічну роботу найбільш кваліфікованих працівників та тих, які потребують додаткової захищеності, забезпечення умов для ініціативності та самостійності працівника з урахуванням його індивідуальних цінностей і професійних навичок, підвищення взаємної відповідальності сторін, правової і соціальної захищеності працівника закладу освіти [3, п. 3.1.].

Посади за конкурсом займаються на визначений строк, встановлений за погодженням сторін, згідно з трудовим договором, контрактом від одного до п'яти років; у закладах освіти, що

мають статус національного – від 1 до 7 років. Конкретний строк контракту визначається угодою сторін.

Комплектування вакантної посади передбачає проведення конкурсу на її заміщення з встановленням до кандидатів професійних вимог, які відповідають чинному законодавству. Крім цього, законодавством передбачено проведення конкурсів на заміщення посад, що посідають особи, термін контрактів з якими закінчується. Впровадження інших форм прийняття на роботу для вільнонайманого складу законодавством не передбачено.

Світова практика здійснення освітньої діяльності у вищих навчальних закладах сформувала, крім загальних, більш конкретні вимоги, яким повинен відповідати викладач, і які дозволяють визначити первинні професійні вимоги до осіб будь-якої з цих двох категорій, що є кандидатами на заміщення посад науково-педагогічних працівників. Кандидати повинні:

Знати:

- фундаментальні основи, сучасні досягнення, проблеми і тенденції розвитку відповідної предметної і наукової області в її взаємозв'язку з іншими науками;
- основи психології особистості і соціальної психології, сутність і проблеми навчання і виховання у вищій школі, валеологічні аспекти освіти, біологічні і психологічні межі людського сприйняття і засвоєння інформації, психологічні особливості молодіжного віку, впливи на результати педагогічної діяльності індивідуальних розходжень і спроможностей студентів;
- основні досягнення, проблеми і тенденції розвитку вітчизняної і закордонної педагогіки вищої школи, сучасні підходи до моделювання педагогічної діяльності;
- правові питання, пов'язані з функціонуванням системи освіти країни.

Вміти:

- використовувати при викладенні предметного матеріалу взаємозв'язок дисциплін, поданих в навчальному плані, що освоюється студентами;
- використовувати при викладі предметного матеріалу взаємозв'язок науково-дослідного і навчального процесів у вищій школі, включаючи можливості притягнення власних наукових досліджень як засобів удосконалювання освітнього процесу;
- використовувати знання культурної спадщини тимчасових досягнень науки і культури як засобу виховання студентів;
- створювати загальну творчу атмосферу освітнього процесу.

Володіти:

- знаннями і навичками, достатніми для реалізації професійно-освітніх програм навчальних планів на рівні, який відповідає прийнятим освітнім стандартам вищої фахової освіти;
- методами наукових досліджень у сфері основної фахової підготовки, включаючи методи організації колективної науково-дослідної роботи;
- основами науково-методичної роботи в школі, навичками самостійної методичної проробки професійно-орієнтованого матеріалу, трансформації, структурування і психологічно письмового перетворення наукового знання у навчальний матеріал і його моделювання;
- основами учбово-методичної роботи у вищій школі, методами і прийомами упорядкування задач, вправ, тестів за різноманітними темами, систематикою навчальних і виховних задач;
- засобами створення вимогливо-доброзичливої творчої обстановки в освітньому процесі, різноманітними освітніми технологіями, методами і прийомами усного і письмового викладення навчального матеріалу;
- методами формування навичок самостійної роботи, фахового мислення і розвитку творчих спроможностей студентів;
- культурою життєвого самовизначення і методами емоційного саморегулювання;
- основами застосування комп'ютерної техніки й інформаційних технологій у навчальному і науковому процесах;
- діловою професійно-орієнтованою іноземною мовою і т.д.

Це первинні, чи, так звані, - "вхідні якості" фахівця освітньої сфери.

При цьому, існують ще формальні критерії придатності особи до заміщення відповідної посади професорсько-викладацького складу, які визначені у Положенні про порядок наймання та звільнення педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти, що є у загальнодержавній власності, затвердженому наказом Міністерства освіти України від 5 серпня 1993 року №293, а саме:

На посаду старшого викладача, викладача та асистента приймаються особи, які мають, як правило, наукові ступені кандидата наук, освітньо-кваліфікаційний рівень "магістр" за фахом, досвід викладацької, науково-дослідницької роботи. На посади старших викладачів, викладачів та асистентів в необхідних випадках можуть також прийматися особи, які не мають наукового ступеня.

На посаду доцента можуть претендувати особи, які мають вчене звання доцента, старшого наукового співробітника, або наукові ступені доктора, кандидата відповідних наук. Як виняток, викладачі вищих навчальних закладів без відповідних ступенів і звань, які мають не

менше 5-ти років стажу науково-педагогічної роботи, а також видані підручники, навчально-методичні посібники, наукові праці та котрі читають курси на високому науково-теоретичному рівні, готують науково-педагогічні кадри. Так само можуть бути допущені висококваліфіковані фахівці народного господарства, залучені до педагогічної роботи.

Посади завідуючого кафедрою, професора можуть займати, як правило, особи, які мають вчене звання професора або науковий ступінь доктора наук і стаж педагогічної роботи не менше 5 років.

На посаду професора у вищих навчальних закладах можуть бути допущені, як виняток, викладачі вищих навчальних закладів без відповідних ступенів і звань, які мають не менше 10 років стажу науково-педагогічної роботи, а також видані підручники, навчально-методичні посібники, наукові праці та котрі читають курси на високому науково-теоретичному рівні, готують науково-педагогічні кадри. Так само можуть бути допущені висококваліфіковані фахівці народного господарства, залучені до педагогічної роботи.

Слід також нагадати й вимоги Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. №644 зі змінами і доповненнями згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1998 р. №1241, від 22 липня 1999 р. №1336 і від 14 березня 2001 р. №229:

Вчене звання доцента присвоюють докторам і кандидатам наук, які працюють на посадах доцента, професора, завідуючого кафедрою, ректора (проректора з навчальної та наукової роботи) у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації та прирівняних до них навчальних закладах післядипломної освіти за умови успішної роботи на цих посадах не менше календарного року, мають стаж педагогічної роботи у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації та прирівняних до них навчальних закладах післядипломної освіти не менше трьох років і не менше п'яти друкованих навчально-методичних і наукових праць, які використовуються у педагогічній практиці та опубліковані після захисту дисертації у провідних (фахових) наукових виданнях України та інших країн [4, п. 35].

Вчене звання професора присвоюють докторам наук, які працюють у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації і прирівняних до них закладах післядипломної освіти на посадах на посадах професора, завідуючого кафедрою, ректора (проректора з навчальної та наукової роботи) і мають вчене звання доцента, стаж педагогічної роботи не менше п'яти років (з них не менше календарного року на одній із зазначених посад), друковані наукові та навчально-методичні праці, зокрема не менше десяти праць, опублікованих після захисту докторської дисертації у провідних (фахових) наукових виданнях України та інших держав, готують кандидатів наук [4, п. 33].

Під час проведення конкурсу крім основних вимог до викладача пред'являються й додаткові критерії оцінки його праці:

- ступінь і динаміка фахового науково-педагогічного росту;
- результативність наукових досліджень, методологічної і методичної роботи;
- наявність, кількість і значущість наукових і педагогічних публікацій;
- позитивне оцінювання фахових й особистісних якостей викладача його колегами і студентами.

При цьому, елементами досягнень викладача в період дії контракту можна вважати:

- успішний захист кандидатської або докторської дисертації;
- освоєння тієї або іншої програми (або її частини) педагогічної майстерності;
- публікацію підручника, навчального посібника, методичних посібників й інших матеріалів;
- публікацію наукової монографії, довідника і наукових статей;
- наявність офіційно визнаних і зареєстрованих винаходів;
- успішну апробацію наукових, науково-методологічних і методичних розробок на міжнародних, регіональних і вузівських конференціях, симпозиумах, семінарах;
- участь у розробці освітніх стандартів і програм;
- створення нового навчального курсу;
- відпрацювання нового практикуму і (або) лабораторного циклу;
- розробку навчальних і (або) контролюючих комп'ютерних програм, тестових систем, нових методичних і педагогічних прийомів;
- удосконалювання системи навчально-виховної роботи і т.п.

Для переобрання за конкурсом після закінчення п'ятирічного терміну викладач вищої школи повинен на високих методичному і науковому рівнях виконувати всі передбачені індивідуальним планом види навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної і виховної роботи, пройти підготовку в інституті (на факультеті) підвищення кваліфікації або відповідного стажування, а також мати декілька опублікованих за цей період навчально-методичних і наукових праць.

Підсумовуючи вищевказане, можна сказати, що професійно-кваліфікаційний рівень науково-педагогічних працівників визначається: рівнем освіти, наявністю вченого ступеня, вченого звання, стажем науково-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі відповідного рівня

акредитації, а також наявністю наукових праць, винаходів, підготовлених монографій, посібників, підручників, інших наукових та навчально-методичних видань.

Все це обумовлює необхідність розробки єдиної, але достатньо гнучкої системи критеріїв для більш об'єктивної оцінки професійно-кваліфікаційного рівня науково-педагогічних кадрів вищої школи. Ставлячи за мету підвищення рівня професорсько-викладацького складу і, як наслідок якості навчання студентів, ми крок за кроком наблизимося до головної мети - підготувати висококваліфікованого, конкурентноспроможного на ринку праці інженера, що відповідає сучасним, і перспективним потребам суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України "Про освіту".
2. Кодекс законів про працю України.
3. Положення про порядок наймання та звільнення педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти, що є у загальнодержавній власності, затверджене наказом Міносвіти України від 5 серпня 1993 року №293.
4. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. – Київ: Редакція "Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України", 2000.-32с.
5. Положення про порядок наймання та звільнення керівників закладів освіти, що є у загальнодержавній власності, затверджене наказом Міносвіти України від 27 квітня 1993 року №116.
6. Рекомендації по припиненню трудових відносин з ініціативи підприємця Міжнародної організації праці №166.
7. Наказ МВС України від 23 лютого 2001 р. №148.

Інформація про навчальну та навчально-методичну літературу, що підготовлена у вищих пожежно-технічних навчальних закладах

Отримано гриф та видано:

1. А.А.Шадрін, М.С.Коваль. Профілактика пожеж в електроустановках. Навчальний посібник. /Львів: Каменяр, 2001. – 532 с.
Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для слухачів, курсантів та студентів пожежно-технічних навчальних закладів і працівників пожежної охорони України.
2. О.Э. Стоянович, Н.Г.Шкарабура. Пособие по пожарно-строевой подготовке. /Черкассы: ЧИПБ, 2001. – 348 с.
Допущено МВС України для курсантів і слухачів пожежно-технічних навчальних закладів, а також для практичних працівників пожежної охорони.

Отримано гриф, знаходиться у виданні:

1. А.С.Пушкаренко, О.В.Васильченко. Будівельні матеріали та їх поведінка в умовах високих температур. Навчальний посібник. /Харків: АПБУ.
Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів пожежно-технічного напрямку вищих навчальних закладів.
2. О.О.Кіреєв, Г.В.Тарасова. Конспект лекцій з хімії. Частина 1. Загальна хімія. Навчальний посібник. /Харків: АПБУ.
Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для курсантів та слухачів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю "Пожежна безпека".
3. І.М.Ковальчук, С.В.Мінка, В.О.Росоха, А.А.Андронов, А.М.Грек. Екологічна безпека. Термінологічний словник. /Харків: АПБУ.
Рекомендовано Управлінням освіти і науки ГУРОС МВС України для курсантів та слухачів навчальних закладів Міністерства оборони та МВС України, а також для практичних працівників органів внутрішніх справ.
4. В.М.Стрілець. Засоби індивідуального захисту органів дихання. Основи створення та експлуатації. Навчальний посібник. /Харків: АПБУ.
Допущено МВС України для курсантів, слухачів та ад'юнктів вищих пожежно-технічних навчальних закладів, а також інженерно-технічного персоналу пожежної охорони.

Знаходяться на експертизі щодо присвоєння відповідних грифів:

1. М.Г.Шкарабура, М.А.Кришталь, О.М.Тищенко, Г.І.Єлагін. Основи теорії розвитку та припинення горіння. Навчальний посібник.